

УДК 316.722:323.174 (4);
913 (4)

Оригиналан научни рад

Original scientific work

Дејан Шабих**РЕГИОНАЛНИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ КУЛТУРА И
МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ**

Извод: У раду је анализиран регионални приступ проучавању култура, димензије културно-географског развоја и мултикултурализам. Указано је на различите аспекте односа и веза између култура, пренос култура и дефинисани су фактори који доводе до културних промена у геопростору, у традиционалним друштвима и савременом, глобалном добу. Посебна пажња посвећена је утицају модернизације и глобализације на социјалне и културне промене, као и диференцијацији модела културног идентитета.

Кључне речи: регионална географија, регионални приступ, геопростор, култура, мултикултуралност, културни идентитет

Abstract: In this paper, we analyze regional approach in the study of culture, dimension of cultural and geographical development and multiculturalism. We indicate different aspects of interrelation and connections between cultures and cultural transfer, as well as of definition of factors, which cause cultural changes in contemporary geographical space of traditional societies. Special part of the article is dedicated to the influence that modernization and globalization have on social and cultural changes, and to the differentiation of cultural identity models.

Key words: regional geography, regional approach, geographical space, culture, multiculturalism, cultural identity

Увод

Култура и димензије културног развоја предмет проучавања су културологије, али и наука као што су: филозофија, социологија, антропологија, историја, географија, политичке науке, лингвистика и др. Сам појам култура односи се на социјално наслеђе неке групе, заједнице и друштва, на обрасце мишљења и на њихове материјалне изразе. Настао је од латинске речи *colere*, која у значи настањивати, штитити, узгајати, поштовати и др. Тумачење овог појма развило се у Европи у XVIII и раном XIX веку, када је одражавало неједнакост унутар капиталистичких друштава, међу њиховим колонијама и када се изједначавало са појмом цивилизација. Отуда датира мишљења да су нека друштва цивилизованија, а заједнице културније од других. Тада је у питању културни елитизам (Arnold M., 1869). Међутим, у савременом значењу појма, многи научници се слажу да

су неелитне културе једнако културне као оне елитне и да је свака „друштвена заједница културна на различит начин” (O’Neil D., 2006).

Културна промена може бити резултат открића или изума, али такође и последица додира различитих култура. У контакт култура, групе или заједнице могу да науче једни од других. Тада је у питању дифузија иновација. У условима политичке нестабилности или рата, култура може бити наметнута пораженој страни или украдена од стране јаче. Уколико унутар једне културе постоје више хетерогених елемената и ако су дисперзни, могу се посматрати и као субкултуре, јер нема јединственог културног система, а могу се тумачити и као богатство (мултикултурализам). Диференцијација култура може се извршити на основу компонената, а то су: симболи, вредности, језик, норме и ритуали (Ember M. и др., 2001).

Димензије културно-географског развоја традиционалних друштава и ефекти модернизације на социокултурне промене у свету

Организација традиционалног друштва одраз је начина како се знања и вештине преносе, шире и усвајају. Економско раслојавање довело је до појаве класа унутар традиционалних друштава, али тај контраст није био довољно јак како би преузео доминантно обележје у друштву (Clavel P., 1998). Чланови традиционалних друштава су комуницирали и делили иста наслеђа и културу, што не значи да су припадници тих заједница и сама та друштва – униформни, чак, иако у сваком од њих доминира пољопривреда. Упоредо са онима који „живе од земље”, у тим друштвима постоје и они који раде пуно радно време као мајстори, писари, занатлије и као земљопоседници, који могу посетити своје парцеле само током жетве. То значи да доминација пољопривредног становништва у традиционалним друштвима не искључује разлике. Међутим, изражен контраст у традиционалним друштвима постојао је између градова и села, јер је у питању различитост у економском погледу (Clavel P., 1998). Због тога је у таквим друштвима, анализа културно-географског развоја везана за разлике између градова и села са израженим нијансама унутар сваке од тих категорија (мали независни земљопоседници на једној, латифундије и пролетеријат на другој страни; градови који су оријентисани према занатлијама и трговцима, а села према пољопривреди). Како су се производња и промет робе ширили упоредо са процесом индустријализације, повећавала се потрошња производа и развијале нове услуге. На тај начин су разлике унутар регионалних и субрегионалних целина постале изражене, посебно када је у питању однос централних места и периферије.

Доминантан друштвени слој у XIX веку чинила је радничка класа. Са индустријском револуцијом, радници су постали већинско становништво у производним зонама градских насеља. После Другог светског рата

дошло је до нових промена у друштвеном раслојавању. У последњих 40 година, радна снага у секундарном сектору брзо је опадала у највећем делу развијених држава света, док се у сектору услуга увећавала, што је довело до веће концентрације запослених у терцијарном и кварталном сектору у градовима са једне стране, и у примарном у сеоским срединама (Clavel P., 1998). У савременом, глобалном постиндустријском добу, борба средње класе у друштву није директно везана за рад, већ нпр. за квалитет живота, заштиту животне средине, права младих и старих и др. (Šešić B., 1974). Задовољење егзистенцијалних потреба представља заборављену тему код средњег слоја у глобалном добу. Сада су проблеми окренути задовољствима – сигурни стамбени квартави, егзотична путовања и др. Са друге стране, емигранти из неразвијених земаља, који живе претежно у већим градовима, суочени су са егзистенцијалним питањима; где ће и до када ће живети у новој средини. Због тога су друштвени проблеми данашњице израженији у великим градовима, него на селу.

Културни и регионални идентитет и криза идентитета у постмодерном глобалном добу

Да би се обликовао идентитет, персонални или колективни, потребно је да постоје услови за нормалан опстанак и елементарну социјалну сигурност и да постоје стабилни социјални, економски и културни услови, који обезбеђују појединцу или групама решавање противречности и редуковање конфликта у друштвеној средини. То омогућава решавање унутрашњих конфликта и миран еволутивни развој, који обезбеђује усклађивање нарасталих потреба у промењеним околностима и отклања трауме које настају услед брзих промена, које изазивају несигурност и отпор према променама (Шабих Д. и др., 2007). Културни и регионални идентитет тј. свест о припадност некој групи или регији обезбеђује појединац (индивидуални доживљај простора) и група – колективна свест припадности (Bowie A., 1993). На регионални и културни идентитет се мисли онда када неко лице није сигурно где припада, како да себе смести међу варијетете узора и стилова понашања. Криза културног идентитета повезана је са несигурношћу. Она има дубље корене у превирањима у култури као последица социоекономских промена, услед чега долази до промене парадигми, образаца друштвене комуникације и понашања (Ragman G., 2001). Криза се може дефинисати и као несклад конститутивних елемената структуре личности или групе, што ремети јединство, као основу заједничког осећања припадности (Deutsch H., 1997). Другим речима, сваки поремећај интеграција доводи у питање остварени културни идентитет (Geach P., 1973).

Плуралитет опција које нуди модерно друштво има двоструко дејство. С једне стране, он подстиче процес развоја и персоналних и колек-

тивних потенцијала, јер омогућава избор и трансформацију застарелог, што почиње да се јавља као кочница социоекономског и културног развоја. С друге стране плуралитет изазива неизвесност, пометњу и несигурност у погледу избора правог циља и вредности. Стога се мора критички преиспитати и сама савремена цивилизација као један од извора кризе културног идентитета (Arnold M., 1869).

Постмодерна доминација „западне” културе

Стварањем европских колонија, многи народи дошли су под снажан утицај европске културе. Иако су се европске државе тога доба у погледу културе разликовале, под утицајем социјалног и економског развоја, европска култура се почела поистовећивати са модернизацијом. Важну улогу имала су путовања, јер су обезбедила Европљанима место прве глобалне културе. Европска доминација на пољу светске трговине започела је прекоморским пловидбама, а учврстила се савременим комуникацијама. За време колонијализма, европске државе су у Нови свет преносиле и институције (Реџијс М., 2003). Будући да су колоније биле анекси матичних држава, а европске државе имале под политичким и привредним надзором много таквих држава, временом су оне постале права царства. Тако је нпр. физиономија насеља досељених Европљана у Нови свет готово идентична оним у матичним, или у Латинској Америци се и данас говори шпански и португалски, јер су то били језици европских колонизатора, а и култура и начин живота су слични иберијском (Реџијс М., 2003). И после распада колонијализма, везе које су те државе имале са Европом остале су веома јаке. Прва од држава која је изборила самосталност, биле су САД – 1776. године, али је енглески и даље остао службени језик и тек од скоро, са досељавањем становништва из Латинске Америке, то постаје и шпански (Шабић Д. и др., 2008).

Питање заступљености језика и култура у глобалном добу је занимљиво. С једне стране, истиче се доминација енглеског језика над осталим, што је неопходно у процесу глобализације, а с друге, питање је колико се вредности неких култура губе у тој доминацији, и треће, можда, најважније је чињеница да развој информатичке мреже – интернета диктира време потребно за доношење одлука везаних за ову проблематику.

Сведоци смо информационо-комуникацијског развоја, развоја глобалне културе, када се глобализација доживљава као свет без граница. Све што се ствара почиње се одражавати глобално. Тако данас постоје глобални производи, потрошачи, па и грађани. Глобализација се, дакле, може чак схватити као фаза развоја цивилизације у којој се многе културе прожимају, а само оне „интересантне” и доминантне опстају. Поред тога, глобална политика постаје мултикултурална. „Смањивањем” света порасла је свест

о међузависности његових делова. Дошло је до напуштања неких старих и прихватања нових идентитета. Тако, још увек нови, европски идентитет, оличен у државама и народима Европске уније све више престаје да буде несхватљив за шпанског рибара, као што је у XIX веку немачки идентитет престао бити апстракција за становника Баварске (Реџијћ М., 2003).

Под утицајем глобализације, изражене су промене у језицима. То се може илустровати податком да се данас великом брзином уводи заједнички светски језик. Неки сматрају да је на помолу нов лингвистички поредак. Савремени човек је свестан чињенице да се у културолошком погледу свет све више заокупља западном културом и да је на помолу стварање глобалне културе. На жалост, тако нестају многе културогене посебности, које живот на планети чине занимљивим и јединственим.

„Развој и глобализација нису донели сиромашним народима само туристе, него и западне филмове и телевизију. Сви они заједно пружају неодољиве слике луксуза и моћи. Видимо безброј оруђа, чаробних справа и машина. Медијске слике усредсређују се на богате, лепе и динамичне, чији се живот састоји од бескрајне акције и сјаја. Сиромашним заједницама у свету, то је узбудљива верзија урбаног америчког сна, са нагласком на брзини, младости, чистоћи и лепоти, моди и конкуренцији... Насупрот тим утопијским сликама друге цивилизације, сеоски живот у једној сиромашној заједници чини се примитивним, неозбиљним и неефикасним...” (Мандер Џ. и др., 2003). Традиционална староседелачка насеља Африке, Азије или Америке изгледају смешно у поређењу са светом коме припадају туристи и филмски јунаци, а млади, чији родитељи траже од њих да раде у пољу, имају прљаве руке, и врло често се стиде своје културе. Средства јавног информисања „убеђују младе да верују да је западна култура надмоћнија од њихове сопствене... Ово не чуди: гледано споља, како то они чине, види се једино материјална страна Запада, страна коју истиче западна култура”... Становници Борнеа, Хималаја или Сибира гледају готово исте емисије, које углавном снимају западне компаније и које преносе западне вредности и подстичу невероватне културне промене. Млади у сиромашним заједницама у свету, често, због тога „одбацују сопствену културу, а истовремено прихватају глобалну монокултуру, јуре се са наочарима за сунце, вокменима и фармеркама, не зато што су им лепше и удобније, него зато што су то симболи модерног живота” (Мандер Џ. и др., 2003). „Планета је у замци музике, филмова, вести, телевизијских програма и других производа културе, који се стварају у САД и Европи” (Мандер Џ. и др., 2003). Утицаји овог аспекта хомогенизације на културну разноврсност заједница у свету је огроман, а његови обриси тек почињу да се наслућују. Супротно упозорењима оних који се плаше глобализације, није лако у потпуности избрисати културе, ма колико оне мале биле, уколико иза њих стоји богата традиција и народ који их практикује и не заборавља. Данас,

захваљујући слабљењу националне државе у свету, видимо повратак маргинализованих локалних култура, које показују знаке новог динамичног живота ове глобализоване планете.

Мултикултурализам – „културна” политика Европске уније

Културну различитост појединих друштава покривају појмови мултикултурализам и интеркултурализам. Употреба ових појмова, пажњу усмерава са поља етноса на културу, што има друго значење јер се припадност индивидуе некој етничкој групи не одређује само припадношћу истој култури, мада она најчешће има кохезивну улогу (Taylor C., 1994). Мултикултурализам и интеркултурализам су појмови који се употребљавају у научним круговима, када је у питању културни плурализам. Док се мултикултурализам појавио као политика из чије је праксе настала теорија, интеркултурализам је започео на теоријском концепту интеркултурне политике помоћу које се такво друштво ствара (Gutman A., 1994). Данас се та два појма користе као синоними, а политике изједначавају. Међу научницима доминира мишљење да је појам мултикултурализам настао у Канади 60-их година XX века, одакле се проширио на англосаксонски део света (Katuranić V., 2003). Мултикултурализам се заснива на прихватању постојања различитих култура у друштву, којом се настоји постићи мешање или хармонија истих. Свака држава која је увела политику мултикултурализма, спроводи је на свој начин, а заједничко обележје им је то што се ослањају на прилагођавање својих образовних система потребама различитих културних група (Semprini A., 2000; Раткај И., 2007).

Интеркултурализам је настао 70-их година XX века као последица културне хетерогености коју су у Западној Европи проширили емигранти, а у смислу у коме се данас користи осмишљен је у Већу Европе. Интеркултурализам је прихваћен као културна политика Европске уније, у почетку повезана са имиграционим политикама, а касније и као политика европских интеграција (Semprini A., 2000).

Мултикултуралност се доказује кроз вишејезичну наставу у школама, јавно информисање, службену употребу језика мањина, центре за неговање обичаја и развоја националних култура и др. Владине и невладине организације развијају програме уграђене у образовне системе, организују конференције са темом заштите људских права и раде на едукацији становништва у духу толеранције (Шабих Д. и др., 2007).

Закључак

Као што је светској историји на почетку новог века Европа понудила особену форму политичке заједнице у виду националне државе, тако је

у глобалном информатичком добу она произвела нову форму наднационалне политичке заједнице, која је оличена у Европској унији, а чије је једно од најважнијих карактеристика – мултикултуралност. Тако данас у свету националних држава, настаје нови тип заједнице, који представља одговор на светске изазове глобализације. И то се догађа у Европи, у историјској постојбини националне државе, где би се могли очекивати највећи отпори идеји наднационалног интегрисања, али и сада, као и пре много векова, она је показала виталност историјског експеримента. Дијалектику отворене културе, која се вековима манифестовала у истовремености прогреса и ратовања, високих културних и научних достигнућа са једне стране и међународних сукоба са друге, она је заменила за стратегију заједничког развоја, као пројекат будућности.

ЛИТЕРАТУРА

- Arnold, M. (1869). *Culture and Anarchy*, Mc Millan. 3rd ed., New York.
- Bowie, A. (1993). *Schelling and modern European philosophy*, Routledge.
- Clavel, P. (1998). *An Introduction to Regional Geography*, Blackwell Publisher, Oxford, 138-158.
- Deutsch, H. (1997). Identity and General Similarity, *Philosophical Perspectives*, 12, 177-200.
- Ember, M. i Ember, C. R. (2001). *Countries and their cultures*, Macmillan Reference, New York.
- Geach, P. (1973). *Ontological relativity and relative identity*, Logic and Ontology, New York University Press.
- Gutman, A. (1994). *Multiculturalism, examining the politics of recognition*, Princeton University Press, Princeton.
- Katuranić, V. (2003). *Sporna zajednica, novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
- Мандер, Ц, и Голдсмит, Е. (2003). *Глобализација, аргументи против*, Опстанак, Clio, Београд.
- O'Neil, D. (2006). *Cultural Anthropology Tutorials*, Behavioral Sciences Department, Palomar College, San Marco.
- Pečujjić, M. (2003). *Globalizacija, dva lika sveta*, Aspekti globalizacije sa pregledom osnovnih pojmova, BOŠ, Dosije, Beograd.
- Ragman, G. (2001). *Regional identity and social capital in regional economic development and planning*, 1-20. Web address: <http://www.ersa.org/ersaconfs/ersa01/papers/full/194.pdf>
- Semprini, A. (2000). *La multiculturalisme*, Preses Universitaires de France, Paris.
- Taylor, C. (1994). *The politics of recognition*, Princeton University Press, Princeton.
- Раткај, И. (2007). Квантитативни показатељи стамбене сегрегације, *Зборник радова Географског факултета Универзитета у Београду*, LV, 77-94.
- Шабић, Д. и Павловић, М. (2007). Регионална свест и регионални идентитет, *Зборник радова Географског факултета Универзитета у Београду*, LV, 205-212.

Шабих, Д. и Павловић, М. (2008). *Глобални и регионални развој Европске уније*, Универзитет у Београду – Географски факултет, Београд.

Šešić, B. (1974). *Osnovi metodologije društvenih nauka*, Naučna knjiga, Beograd.

Dejan Šabić

REGIONAL APPROACH IN THE STUDY OF CULTURE AND MULTICULTURALISM

Summary

In this paper, we analyze regional approach in the study of culture, dimension of cultural/geographical development, and multiculturalism. Cultures are externally affected via contact between societies, which may also produce or inhibit social shifts, and changes in cultural practices. War or competition over resources may impact scientific development or social dynamics. Additionally, cultural ideas may transfer from one society to another, through diffusion of innovation or acculturation. The term multiculturalism generally refers to an applied ideology of racial, cultural, and ethnic diversity within the demographics of a specified place, usually at the scale of an organization such as a school, business, city, nation, etc. We indicate different aspects of interrelation and connections between cultures and cultural transfer, as well as of definition of factors, which cause cultural changes in contemporary geographical space of traditional societies. Cultures are internally affected by both forces encouraging change and forces resisting change. These forces are related to both social structures and natural events, and are involved in the perpetuation of cultural ideas and practices within current structures, which themselves are subject to change. Conflict and the development of technologies can produce changes within a society by altering dynamics and promoting new cultural models. Special part of the article is dedicated to the influence that modernization and globalization have on social and cultural changes, and to the differentiation of cultural identity models.